

psihologiya [Pedagogical psychology]. Moscow, 384 p. [in Russian].

5. Ippolitova, N. & Sterhova, N. (2012). Analiz ponyatiya "pedagogicheskie usloviya": suschnost, klassifikatsiya [Analysis of the concept of "pedagogical conditions": essence, classification]. Sb. nauch. Trudov. *General and Professional Education*. Polsha, pp. 8–14 p. [in Poland].

6. Nemov, R. S. (2010). *Psihologiya* Книга 1 [Psychology]. Moscow, 687 p. [in Russian].

7. Yaremenko, V. (2008). *Noviy tлумachniy slovník ukrayinskoyi movi* [New Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language]. Kyiv, 862 p. [in Ukrainian].

8. Podlasyiy, I. P. (1999). *Pedagogika* [Pedagogy]. Moscow, 687 p. [in Russian].

9. Ilichev, L. (1983). et al. *Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar* [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. Moscow, 840 p. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 15.03.2018

УДК 82.09: 821.161.2

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.133919>

Ірина Кузьміна, викладач словесних дисциплін Луцького педагогічного коледжу

ЕКСПРЕСІЯ ТА ПСИХОЛОГІЗМ СОЦІАЛЬНИХ НОВЕЛ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

У статті подано аналіз новелістичної творчості Василя Стефаника, розкрито її психологізм, експресіонізм, акцентовано, зокрема, на соціальному тлі новел із сільського життя. Вказано на майстерність зображення письменником важкої праці селян у II пол. XIX – на поч. XX ст. Акцентовано на тому, що експресіонізм В. Стефаника зростає на зображенні болючих, страждених, навіть апокаліптично-катастрофічних ситуацій у межових обставинах буття, а жанр новели був найсприятливішим ґрунтом для вираження душевних трагедій його героїв.

Ключові слова: експресіонізм; новела; психологізм; сільське життя; важка праця; Василь Стефаник; соціальне тло.

Лит. II.

Iryna Kuzmina, Lecturer of the Verbal Disciplines Lutsk Pedagogical College

EXPRESSIONISM AND PSYCHOLOGISM OF SOCIAL NOVELS WRITTEN BY VASYL STEFANYK

The analysis of the novel created by Vasyl Stefanyk was presented, the psychologism and expressionism of his novels were uncovered, the social background of novels from rural life was focused on in the article. The artful description of the peasants' intensive work in the second part of XIX – in the beginning of XX century was pointed out. It was focused on the fact, that the expressionism of Vasyl Stefanyk had developed on the description of painful, even apocalyptically catastrophic situations according to life circumstances. The genre of novel was a good platform to express the psychological tragedies of Vasyl Stefanyks' heroes.

The material of generalizations was provided by short stories written by Stefanyk during 1897-1900. Thematically, it can be divided as follows:

1) stories about recruiting ("Vyvodyly z sela" [They were taken out of the village], "Stratyvsya" [Executed]);

2) stories about emigration and the rapid impoverishment of the masses ("Kaminniy khrest" [The Stone Cross], "Mamyn synok" [Mother's Son], "Osin" [Autumn], "Z mista iduchy" [Going From the City], "Son" [Dream] and others);

3) novels about family tragedies caused by social reasons ("Sama samisinka" [Alone], "Klenovi lystky" [Maple leaves], "Skin" [Skin], "Katrusya", "Novyna" [News] etc.);

4) stories about the transformation of peasants into proletarians – landless poor people – and about the first vivid manifestations of class struggle in the countryside under the new social conditions ("Synya knyazhechka" [Blue Book], "Paliy", "Sud" [Court], "Lyst" [Letter]).

So, the expressionism of Vasyl Stefanyk has developed on the description of painful, even apocalyptically catastrophic situations according to life circumstances. The genre of novel was a good platform to express psychological tragedies of Vasyl Stefanyks' heroes.

Keywords: expressionism; a novel; psychologism; a rural life; an intensive work; Vasyl Stefanyk; social background.

Постановка проблеми. На межі XIX – XX ст. в європейському малярстві, а також у музиці та літературі, на противагу імпресіонізму, утверджується новий стиль – експресіонізм (або – як його ще іменували – неоімпресіонізм).

Головна розбіжність між імпресіонізмом та експресіонізмом – у світогляді. Перший перебував ще значною мірою в силовому полі реалістичної настанови (раціонентризм, позитивізм, емпіризм, об'єктивізм). Як і реалісти, імпресіоністи намагалися об'єктивно пізнати світ, – лише не через типізацію чи розкриття спадкових та соціальних причин явищ, а через відтворення моментальних і скороминущих вражень від дійсності, через її анатомізацію. І. Франко писав про них, що переважно хлопські сини з походження, соціалісти з переконання, молоді письменники взялися малювати те життя, яке найбільше знали – сільське життя. Соціалістична критика суспільного ладу давала їм вказівки, де шукати в тім життю контрастів і конфліктів.

Ці шукачі нового, маючи за взірць І. Франка, прагнули знайти відповідь на питання як полегшити долю нужденних братів-гречкосів. Значний вплив на розвиток літератури окресленого періоду мали передові віяння світової літератури, а саме “дух часу” – дух свободи та бажання перемін.

Уся творчість Василя Стефаника насичена психологізмом, відчуттям неминучості людського життя на землі. Переживання героїв Стефаникових новел – переживання самого автора. Це можна простежити на прикладі автобіографічної діалогії “Виводили з села”, “Стратився”. Подія, зображена в цих оповіданнях, – реальний факт. 1887 року покінчив життя самогубством двоюрідний брат Стефаника Лука. Це приголомшило письменника. А згодом він відгукнувся на родинне горе щемливим оповіданням “Стратився”.

І знову наприкінці цього ж року доля наносить удар – помирає перша любов Василя – Євгенія Бачинська. Туберкульоз знищив її. А 1890 рік почався надзвичайно трагічно – 1 січня померла мати. Боляче вдарилося синове серце об мамину могилу.

Після смерті матері, письменник переживав депресію. “Я тепер нічого не роблю, цілий день і половину ночі я пригадую маму. Я знаходжу у цих спогадах стільки гарного і пречудного, стільки великого і глибокого, що мені ні науки, ні людей, ані цілого світу не треба. Бо до кінця мого життя є чим жити. Наробилася коло мене, набідилася. А тепер я для неї працюю. Мої чувства і моя фантазія лишень на її послугі. Я так довго буду працювати, аж її гріб замкну у своїй голові та й тогди вона буде мати найкращу могилу” [11].

Про Стефаника та його новелістичну майстерність написано чимало. Вагоме місце займають літературно-критичні праці І. Франка,

що вийшли ще за життя письменника, у яких, зокрема, наголошено: “Що визначає всі його оповідання, сильніші і слабші, довгі і коротші, обік сильного, як океан глибокого чуття, що тремтить у кожному слові, чується у кожній рисочці, то се власне той несхибний артистичний такт, який велить все і всюди задержати міру. Стефаник абсолютний пан форми”. Окрім того, слід назвати також статті Лесі Українки, Івана Труша, художньо-меморіальну повість В. Косташука [5]. Однак проблема психологізму в новелістичній спадщині Василя Стефаника потребує ґрунтовного опрацювання. Цим питанням свого часу займалися С. Крижанівський [6], В. Лесин [9], І. Ковалик [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У післявоєнний час творчість В. Стефаника досліджували І. Ковалик [3], С. Крижанівський [5], В. Лесина [6; 7; 8; 9], М. Зубрицька [2]. Серед розвідок стефаникознавства варто виокремити дослідження Н. Жук “Василь Стефаник. Літературний портрет” [1], у якому Василь Стефаник постає як митець психологічної новели. Мова його творів проаналізована у статті І. Ковалика й І. Ощипко “Художнє слово Василя Стефаника. Матеріали до словопоказника до новел В. Стефаника” [3]. Не можна оминати увагою й дослідження В. Косташука “Володар дум селянських” [4], де новеліста зображено передусім як людину-громадянина, патріота рідного краю, люблячого батька. У публікаціях В. Лесина [6; 7; 8; 9] усебічно схарактеризовано його творчу лабораторію й визначено місце в українській літературі кінця XIX – поч. XX ст. Аналізу онтологізації смерті у творчості В. Стефаника присвячена стаття М. Зубрицької [2], у якій наголошено, що поняття “смерть” для нього було не тільки природнім, але й соціальним фактором, котрий поглиблював трагедію не лише його персонажів, але і його як людини.

Видатний український художник Іван Труш високо цінував новелістику Василя Стефаника. Особливо йому імпонувала надзвичайна живописність мови письменника, його блискуча майстерність, вміння скупими лаконічними фразами досягати вишуканості образу, художнього колориту.

Мета статті – осмислити психологізм творів Василя Стефаника, розкрити їх трагізм, художню експресію; відзначити вплив творчості новеліста на українську літературу загалом.

Виклад основного матеріалу. Писати В. Стефаник почав дуже рано, ще в гімназії. Спочатку це були сатиричні оповідання (їх Стефаник писав разом із Лесем Мартовичем), а потім – і публіцистичні

твори, і прозові мініатюри-поезії в прозі. У чернівецькій газеті “Праця” 1897 р. з’явилися його перші новели. Вони й принесли Стефаникові повагу сучасників і заслужену славу талановитого письменника. Протягом 1899–1901 рр. він видав три збірки новел, а саме: “Синя книжечка” (1899), “Камінний хрест” (1900), “Дорога” (1901). На цьому, власне, і закінчується перший період творчості В. Стефаніка.

Як згадувалося, смерть матері важко вплинула на молодого письменника, він на п’ятнадцять років відійшов від літературної творчості через важкий депресивний стан. 1916 р. Стефанік відновлює літературну діяльність.

Війна, розруха, смерть дорогої дружини важким тягарем лягла на плечі письменника. Якщо взяти усе це до уваги, можна ствердити, що у його творах постійно домінують мінорні трагічні тони, мотиви смерті. Так, стара Митриха з новели “Осінь” звертається до Бога з проханням: “Боже, Боже, не тримай мі більше на світі, бо видиш, що нема як жити”.

Герої Стефанікових новел двоюко сприймають феномен смерті, їх умовно можна поділити на два типи: на тих, хто безпосередньо зазнає впливу смерті, відчуває її наближення, і тих, хто спостерігає за процесом вмирання. Спільним для обох типів є те, що смерть залишається таємницею, чимось незнаним. Для Стефаніка, як експресіоніста, характерна віталізація смерті, тобто зображення смертіщо постійно перетворюється на життя, підкреслення руху, зусиль волі в момент кончини.

Тема рекрутчини, з якої почав свою новелістичну творчість В. Стефанік, в українській усній народній творчості та літературі була не новою і завжди актуальною. “Загальноновизнано, що новаторство Стефаніка насамперед виявилось не у виборі тем, а в методі розкриття їх” [7, 69].

Перша новела своєрідної діалогії про рекрутчину “Виводити з села” починається зловісним пейзажем. Письменник знаходить надзвичайно точні слова, вирази, які з вражаючою силою передають настрої батьків, які проводжають свого єдиного сина до війська. У всіх настроїв похмурий, наче на похоронах. Усі впевнені, що якщо Николай Чорний і повернеться, то – калікою.

Наприкінці XIX ст. на Західній Україні, а також у деяких інших країнах селяни у пошуках заробітків змушені були покидати рідні краї та шукати кращої долі за кордоном. Щороку багато сімей виїжджало до Канади, США, Аргентини, Бразилії. Передові уми того часу виступали зі

спеціальними дослідженнями про причини, характер і розміри еміграції. На цю тему писали українці Леся Українка, І. Франко, М. Павлик, поляки Г. Сенкевич, Марія Конопніцька.

У цей час Стефанік виступає з новелою “Камінний хрест” (1899), якою й акумулює глибину тих переживань, які переживала Галичина наприкінці XIX – поч. XX ст. Варто відзначити, що у героя цієї новели був прототип. Це – Стефан Дідух, котрий жив у рідному селі Стефаніка. Але герой “Камінного хреста” – не фотографія чи копія людини, це типовий образ селянина-емігранта.

Іван Дідух має найгірший у селі клатчик поля на високому горбі, але наполегливо працює: удобрює, копає, засіває та збирає урожай. Він дбайливо доглядає своє поле: “Іван бив палі, бив кілля, виносив на ньому тверді клуки трави і обкладав свою частку довкола, аби осінній і весняний дощі не споліскували гною і не заносили його в яруги. Вік свій збув на тім горбі”.

У другому розділі Стефанік зображає прощальне гуляння Івана перед від’їздом до Канади. Він усе продав і запросив односельчан до себе. Це найбільш трагічний момент у житті Дідуха. Важкий психологічний стан селянина письменник передає за допомогою порівняння з каменем, якого вода викотила на берег. Вона довго гнітила камінь, але тепер він (камінь) дивиться на живу воду та сумує, що не гнітить його тягар води, як гнітив від віків. “Глядити із берега на воду, як на утрачене щастя”.

Особливе місце у творчості Стефаніка займають діти. Їм він присвятив свої найліричніші твори: “Кленові листки”, “Лан”, “Новина”, “Похорон”, “Катруся” тощо.

Діти завжди приносили у сім’ю радість, щастя. День народження дитини – свято для батьків. Але коли нема що їсти, у що вдягнутися, то поява ще одного рота в сім’ї сільських злидарів приносить лише горе. Батьки проклинають дитину, шкодують, що хвороби обминають їхню хату та діти не вмирають. У “Кленових листках” (1900) письменник надзвичайно сильно передає настрої заробітчанина Івана, якому жінка в самі жнива народила ще одну дитину, а сама важко захворіла.

Новела нагадує маленьку психологічну драму на чотири дії, де все розставлено на свої місця.

Іван скликав кумів на хрестини, частував їх сякою-такою горілкою та скаржився на свою долю та на своїх дітей. Він з ранку до вечора працює на багатих, а вночі йде молотити собі, доки втома не звалить. А зранку – знову робота у багатих. Він чітко уявляє собі майбутнє своїх дітей. Вони підуть унайми до багатих, будуть страждати, щось

украдуть і потраплять до “арешту”. “Очі його запалились, і в них появилася страшна любов до дітей...”

Своєрідним продовженням “Кленових листків” є новела “Новина” (1899). У її основі – дійсний факт, що стався восени 1898 р. у селі Трійця. Бідняк – удовець Михайло, жакливо бідуючи з дітьми, вирішує їх утопити: меншу втопив, а старша – Катруся – випросилася.

“Новина” – це не зовсім газетна замітка про конкретну подію, яка трапилася у конкретному місці. Це майстерний соціально-психологічний твір мистецтва. Факт лише примусив письменника звернути увагу на цей бік людського життя. Зміна імен батька та дівчинки, місця події надає написаному узагальненого значення.

Стефанік-новеліст ніколи не ставив собі за мету підготувати читача до події, яка відбудеться, розв’язки твору. Він не розгортає подій у строгій часово-причинній послідовності, а зразу ж, з перших рядків вводить читача в курс подій. Новеліст часто починає свою оповідь з кульмінації чи розв’язки.

У його новелах виразно простежується фольклорна стихія, деякі з них (“Катруся”, “Похорон”, “Межа”) за своєю структурою нагадують голосіння. На Покутті збереглося багато фольклорних традицій, де смерть і народження пов’язані в один цикл. Досить згадати новелу М. Черемшини “Грушка”, у якій яскраво зображено сцену забави молоді коло мертвого тіла Лашки. З одного боку – жалоба та сум у хаті, а з іншого – сміх і забава в сінях. У Стефанікових творах наявні циклічні елементи космосу: народження, розвиток, вмирання, у яких присутнє єднання світла та темряви, миттєвості й вічності, трагізму і життєрадісності. Стефанікові герої не бояться смерті, вона є буденним елементом їхнього життя. Діти бідняків, трохи підрісши, йшли у найми. Долю такої дівчини-наймита Стефанік змалював у новелі “Катруся”.

Зубожіння селян ставало все більшим. Воно перетворювало їх із дрібних власників у людей, що не мають нічого, крім своєї робочої сили, тобто у нуждарів.

Доля селянина Антона з “Синьої книжечки” нагадує долю Миколи Трача з оповідання І. Франка “Сам собі винен”. Тут маємо змогу порівняти двох письменників, дві манери писання. І. Франко досить докладно описує людей, обстановку, розгортає події в часовій послідовності. Для Стефаніка основна не сама подія, а ті переживання, що нею викликаються.

Новеліст зразу ж знайомить читача з головним персонажем твору, причому робить це дуже

стисло, за допомогою прямої мови Антона. Із того часу, коли в нього померла жінка та двоє хлопців, він почав пити. Антон усе пропив, а тепер продав і хату, щоб назавжди піти з села “на край світа”. Письменника найбільше цікавить саме оцей болісний момент повного й остаточного розриву селянина зі своїм класом і перехід у пролетарі.

Новела дуже схожа на драму, у якій лише одна діюча особа. Це своєрідна новела-монолог, що починається після короткого авторського вступу. Цей монолог п’яного Антона зрідка переривається вказівками на ті жести, котрими супроводжуються слова. Це своєрідні прозові ремарки.

У висновках важливо наголосити, що творчі пошуки Василя Стефаніка були органічно суголосними тенденціям розвитку європейського літературного процесу зламу ХІХ і ХХ століть. Сильова домінанта його новел – синтез художніх напрямів реалізму та модернізму. Зокрема його індивідуальний авторський стиль сформувався під впливом психологізму, натуралізму, а найбільше – експресіонізму як течії в руслі модерністської літератури. Новеліст здебільшого малює подію чи переживання персонажів у момент найвищого психологічного напруження. При цьому письменник зовсім не вживає довгих описів побуту, зовнішньої обстановки. У цьому – лаконізм новел Стефаніка.

Новели В. Стефаніка – народний біль, плач над власною долею. Як слушно відзначає Дмитро Павличко, твори письменника – “це монологи з прикметами голосінь. Все відбувається так, ніби той, хто вмер, або той, хто чує в собі печать смерті, своєї дитини чи матері, оскаржує одночасно соціальну кривду, людську слабкість і минуцність. Слова, порівняння, синтаксис – усе тут мусить бути правдиве, а мірою правди виступає життя і сама образна мова народу” [10, 42].

ЛІТЕРАТУРА

1. Жук Н. Василь Стефанік. Літературний портрет / Н. Жук. – Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1960. – 96 с.

2. Зубрицька М. Онтологізація смерті у творчості Василя Стефаніка / М.Зубрицька // Незнайомі антологія української “жіночої” прози та есеїстики другої половини ХХ – поч. ХХІ ст. – Л.: Літературна агенція “Піраміда”, 2005. – 600 с.

3. Ковалик І. Художнє слово Василя Стефаніка [Текст]: матеріали до словопоказчика новел В. Стефаніка / І. Ковалик, І. Ощипко. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1972. – 103 с.

4. Косташук В. Володар думселянських / В. Косташук. – Л.: Книжково-журнальне видавництво, 1959. – 184 с.

5. Крижанівський С. Життя і творчість Василя Стефаніка: стенограма лекцій / С. Крижанівський. – Київ: Знання, 1950. – 31 с.
6. Лесин В. Василь Стефанік – майстер новели / В. Лесин. – Київ: Дніпро, 1970. – 331 с.
7. Лесин В. Василь Стефанік і українська проза кінця XIX ст.: конспект лекцій спецкурсу / В. Лесин. – Чернівці, 1965. – 85 с.
8. Лесин В. Післявоєнна творчість Василя Стефаніка: конспект лекцій спецкурсу / В. Лесин. – Чернівці, 1965. – 53 с.
9. Лесин В. Творчість Василя Стефаніка / В. Лесин. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1965. – 14 с.
10. Павличко Д. Слово про Василя Стефаніка / Д. Павличко / Співець знедоленого селянства. – К.: Дніпро, 1974. – С. 42 – 47.
11. Стефанік В. Повне зібрання творів [Текст]: автобіографічні твори, поезії в прозі, публіцистика, незакінчені твори і переклади: у 3 т. Т. II / В. Стефанік. – К., 1953. – 223 с.

REFERENCES

1. Zhuk, N. (1960). *Vasyl Stefanyk. Literaturnyi portret* [Vasyl Stefanyk. A Literature portrait]. Kyiv: The national redaction of fiction, 96 p. [in Ukrainian].
2. Zubrytska, M. (2005). Ontologizatsiia smertiu tvorchosti Vasyliia Stefanyka [Ontologization of the death in the V. Stefanyk's works]. *The un familiar anthology of Ukrainian "female" prose and essays of the second half of the twentieth century – the beginnings of XXI century*. Lviv: Literaturna ahentsiia "Piramida", 600 p. [in Ukrainian].
3. Kovalyk, I. & Oshchypko, I. (1972). *Khudozhnie slovo Vasyliia Stefanyka. Materialy do slovopokazhchyka novel V. Stefanyka* [Artistic word

of Vasyl Stefanyk. Materials for word pointer of Vasyl Stefanyk's works]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoho universytetu, 103 p. [in Ukrainian].

4. Kostashchuk, V. (1959). *Volodardumseliiankykh* [The lord of peasants' thoughts]. Lviv: Knyzhkovozhurnalne vydavnytstvo, 184 p. [in Ukrainian].

5. Kryzhanivskyyi, S. (1950). *Zhyttia i tvorchist Vasyliia Stefanyka. Stenohramalektsii* [The life and creativity of Vasyl Stefanyk]. Kyiv: Znannia, 31 p. [in Ukrainian].

6. Lesyn, V. (1970). *Vasyl Stefanyk – maisternovely* [Vasyl Stefanyk – master of novel]. Kyiv: Dnipro, 331 p. [in Ukrainian].

7. Lesyn, V. (1965). *Vasyl Stefanyk i ukrainska proza kintsia XIX st. Konspekt lektsii spetskursu* [Vasyl Stefanyk and Ukrainian prose in the end of the XIX century]. Chernivtsi, 85 p. [in Ukrainian].

8. Lesyn, V. (1965). *Pisliavoienna tvorchist Vasyliia Stefanyka. Konspekt lektsii ispetskursu* [Postmilitary creativity of Vasyl Stefanyk. The lecture notes of special course]. Chernivtsi, 53 p. [in Ukrainian].

9. Lesyn, V. (1965). *Tvorchist Vasyliia Stefanyka* [The creativity of Vasyl Stefanyk]. Lviv, Vydavnytstvo Lvivskoho universytetu, 14 p. [in Ukrainian].

10. Pavlychko, D. (1974). Slovo pro Vasyliia Stefanyka [The word about Vasyl Stefanyk]. *Spivets znedolenooho selianstva*. Kyiv: Dnipro, pp. 42 – 47. [in Ukrainian].

11. Stefanyk, V. (1953). *Povne zibrannia tvoriv: u 3-kh t. T. II Avtobiohrafichn itvory, poezii v prozi, publitsystyka, nezakinchenitvory i pereklady* [The collective works: in 3 volumes. V. II Autobiographical works, poems in prose, journalism, unfinished compositions and translations]. Kyiv, 223 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.03.2018



“Справжній педагогічний творчості властиві риси дослідження, творчого узагальнення своєї праці”.

Василь Сухомлинський
український педагог, публіцист, письменник

“Вірте в себе! Вірте в свої здібності! Без скромної, але розумної впевненості у своїй силі, ви не зможете бути успішним чи щасливим”.

Норман Вінсент Пїл
американський релігійний діяч

“Ми знаємо, хто ми є, але не знаємо, ким ми можемо бути”.

Вільям Шекспір
англійський драматург

